

הזכות ליהדות: סוגיות מרכזיות העומדות לפתחה של הרבנות הראשית

אב תשע"ג, יולי 2013

// הקדמה

ברכות לרב יצחק יוסף ולרב דוד לאו על היבחרם לרבנים הראשיים לישראל.

הרבנים הראשיים, הממונים לתקופה של עשר שנים, מייצגים את פניה של היהדות בארץ ובעולם, מחזיקים בסמכויות רבות הנוגעות לממסד הדתי ולשירותי הדת ובכוחם להשפיע ולעצב את מערכת היחסים המורכבת בין אזרחי ישראל לבין היהדות.

בשנים האחרונות, מרכז הסיוע של עמותת 'עתים' טיפל באלפי פניות הנוגעות לקשיים מול הממסד הדתי ושירותי הדת. הפניות עסקו במבחר תחומים, המלווים את האדם היהודי לאורך חייו, החל בברית מילה, דרך נישואין, מקוואות, גירושין וגירור ועד לקבורה. ברבים מהתחומים הללו הושגו שיפורים על ידי שיח ושיתוף פעולה עם המשרד לשירותי דת והרבנות הראשית, בעוד בחלק מהמקרים נעשה שימוש בפעילות ציבורית ומשפטית על מנת להביא לתוצאות הרצויות.

עדיין נותרה מלאכה רבה. רבים מתלוננים כי המפגש עם הממסד הדתי כרוך במכשולים ביורוקרטיים, חוסר מודעות לצרכי הציבור ולפעמים גם ביחס לא מכבד ולא ראוי. תיקון מציאות זו היא המשימה הדחופה העומדת כעת לפתחם של הרבנים הראשיים החדשים.

בשנים הבאות בכוונתה של עמותת 'עתים' להמשיך לעמוד על המשמר, לסייע לאלו הנתקלים בקשיים במסגרת שירותי הדת ולפעול לשינוי מדיניות ולפתרון בעיות. אנו מקווים למצוא ברבנים הראשיים שותפים לדרך. לשם כך ריכזנו עשר מהסוגיות המהותיות העומדות לפתחה של הרבנות הראשית בעניין מעגל החיים היהודי – תחום עיסוקה של עמותת עתים – יחד עם תקציר הפעילות שנעשתה בתחום והצעות לפתרון. אנו תקווה כי בעוד עשור, כאשר נבחר את הרבנים הראשיים הבאים, הרשימה תהיה קצרה הרבה יותר.

בברכה,

צוות עתים

// הסוגיה

במסגרת ברית המילה קיימת פרקטיקה שנויה במחלוקת הנקראית "מציצה בפה", בה הליך המציצה של הדם נעשה ישירות בעזרת פיו של המוהל. התלמוד¹ מסביר כי המציצה נחוצה לשם מניעת סכנה רפואית לנימול, אך כיום התהפכו היוצרות וסכנות רפואיות עלולות להיווצר דווקא ממציצה זו. אף שקיימת חלופה, מציצה על ידי שפופרת, מוהלים רבים אינם מיידעים את ההורים לגבי אפשרות זו ומבצעים מציצה בפה ללא קבלת אישורם המפורש.

// רקע

- בתקופה האחרונה "מציצה בפה" בברית מילה עלתה לדיון ציבורי. זאת בעקבות חשיפה של מספר מקרים, בארה"ב ובישראל, בהם תינוקות חלו בהרפס ובזיהומים, ככל הנראה לאחר שנדבקו מהמוהל.
 - בעקבות הדברים, הסוכנות לבריאות של ניו-יורק פרסמה מידע המבוסס על מחקרים שנערכו בנושא, לפיו בעוד הסיכון לכך עדיין נמוך, תינוקות שעברו מציצה בפה הם בעלי סיכון של פי 3.4 להידבק בהרפס.
 - הדעות בקרב הפוסקים בעולם האורתודוכסי בארץ ובתפוצות חלוקות בדבר ההשלכות שיש לסיכון הרפואי על המשך ביצוע הפעולה. בעוד שישנם רבנים הרואים במציצה בפה חלק בלתי נפרד ממצוות הברית, רבנים אחרים מבקשים לאסור על פרקטיקה זו בטענה שאין להביא את העולל למצב סכנה. להשקפתם של רבנים אלו יש להחליף את המציצה בפה במציצה באמצעות שפופרת זכוכית או פלסטיק, כפי שהנהיג החת"ם סופר בסוף המאה ה-19.
 - בעקבות הפולמוס הציבורי, ביוני 2012 פרסמה הוועדה הבינמשרדית לפיקוח על המוהלים נייר עמדה שבה היא קובעת כי: "ככל שהנסיבות מתאימות, על המוהל להציע למשפחה את הבחירה בין מציצה ישירה בפה לבין מציצה בשפופרת, ואם המשפחה מעדיפה מציצה ישירה בפה, יש ליידע אותה על האפשרות הנדירה של זיהום בהרפס ולקבל את הסכמתה המודעת"². עם זאת, אין בנייר עמדה זה תוקף מחייב עבור המוהלים, היות והחוק לא מחייב אותם ברישיון בכדי לעסוק במקצוע.
 - יצוין כי הוועדה סבורה כי לא הוכח קשר מדעי מובהק בין ביצוע מציצה בפה ומחלת ההרפס ביילודים וכי מדובר בתופעה נדירה וסיכון נמוך מבחינה סטטיסטית. משום כך, לא ניתן לקבוע על בסיס מחקרים אלו לאסור על ביצוע פעולת המציצה הפה, אם אמנם מדובר בדרישה הלכתית מובהקת.
 - כיום רוב ההורים אינם מודעים לאפשרויות העומדות בפניהם בהליך ברית המילה או לסכנות הרפואיות הכרוכות בהן, כאשר המלצות הוועדה מעניקות שיקול דעת רחב למוהל על חשבון ההורים.
- ראוי שהרבנות הראשית תאמץ פסיקות הדוגלות במניעת סכנות לבריאות היילוד. על הרבנות לפעול להנחיית המוהלים לגבי הגישות ההלכתיות השונות וזכותם של ההורים לבחור את הדרך המועדפת עליהם מתוך מודעות לכלל האפשרויות.

// פתרון עתיים

1 תלמוד בבלי, מסכת שבת קלג, עב.
2 הרבנות הראשית לישראל, הוועדה הבינמשרדית לפיקוח על מוהלים, נייר עמדה: מציצה ישירה בפה מילה עמדה רפואית-הלכתית (יוני 2012).

// הסוגיה

בשנים האחרונות גובר במדינת ישראל הצורך בגיור עבור ילדים קטינים. יותר ויותר זוגות נדרשים לתהליך פונדקאות ואימוץ מכיוון שהם מתקשים להביא ילדים לעולם. לצד זה, יותר ויותר נשים וגברים אשר לא מצאו בן זוג, או שהם מקיימים מערכת יחסים חד-מינית, פונים להביא ילדים לעולם באמצעות פונדקאות או הפריית מבחנה. הוריהם של ילדים אלו, אשר נולדים מאם לא יהודיה או שמעמדם היהודי מוטל בספק, מבקשים לגייר את ילדם, אך נתקלים בקשיים שונים בשל מדיניות מערך הגיור המוכתבת על ידי הרבנות הראשית.

// רקע

· גיור קטינים שונה במהותו מגיור מבוגרים. כל עוד הילד קטן ואינו עומד על דעתו, נעשה הגיור על דעת בית הדין ועל סמך ההתרשמות מההורים. לפיכך, ישנם תינוקות וילדים שבית הדין לא דן מלכתחילה בעניינם וכאלה שבית הדין דוחה את בקשתם לגיור מכיוון שלא התרשמו שהוריהם יגדלו אותם באורח חיים מסורתי-דתי.

· דרישה למערכת חינוך דתית:

· אחת הדרישות הבסיסיות בהליך גיור קטינים היא הידיעה וההתרשמות כי הילד המתגייר יגדל בסביבה מסורתית-דתית, כשהתנאים המינימליים לשם יצירת סביבה מסורתית-דתית מצד ההורים הם שמירת שבת, כשרות, חברות פעילה בבית כנסת והעברת המתגייר ואחיו ללימודים במסגרת חינוך ממלכתית-דתית.

· הדרישה להעביר את הילדים למערכת חינוך דתית מקשה על הורים רבים לגייר את ילדיהם. הורים רבים שבחורים לקיים אורח חיים מסורתי, למעט המצוות שקיבלו על עצמם בתהליך הגיור, לא רוצים לעמת את הילד עם אורח החיים בבית ועם מה שהוא לומד בבית הספר. בשל כך, הורים רבים שאינם דתיים מוותרים ומחליטים שלא לגייר את הילד.

· גיור ילדים לאבות יחידנים:

· על פי ההנחיות שלא פורסמו בפומבי, שקבע הרב הראשי לישראל היוצא, הרב שלמה עמאר, נאסר על בית הדין לגיור קטינים לדון בתיקי גיור של אבות יחידנים המעוניינים לגייר את בנותיהם המאומצות.

· בקשתם של אבות יחידנים לגייר את ילדיהם מתקבלת אך ורק אם מדובר בבנים ביולוגיים באמצעות פונדקאות או מאומצים.

· ככלל, מקרים בהם זוג גברים מעוניין לגייר את ילדיו נדחים עוד בשלב פתיחת התיק ואינם מגיעים לדיון בבית הדין לגיור.

· גיור בעקבות פונדקאות:

· בהליך פונדקאות בו האם הנושאת את העובר אינה יהודיה, אף על פי שהביצית היא של אישה יהודיה, נדרש התינוק לעבור גיור.

· הדעות ההלכתיות בנושא זה חלוקות: חלק פסקו כי מה שקובע את דת הילד הוא דתה של האישה הנושאת את העובר, ואילו אחרים, בהם הרב שלמה עמאר והרב עובדיה יוסף, פסקו כי מה שקובע את דת הילד הוא הביצית של האם הביולוגית.

· על אף שיש דעות שונות בנושא זה, נפסק למעשה כי גם תינוקות שנולדו לאם פונדקאית יהודיה לאחר תרומת ביצית מלא יהודיה וגם תינוקות שנולדו לאם פונדקאית לא יהודיה אך מתרומת ביצית מיהודיה נדרשים לעבור גיור. גיור זה הוא גיור מספק (גיור לחומרא).

· בשל קשיים אלו, ומכיוון שכיום ניתן לגייר קטינים בבתי דין רפורמים וקונסרבטיבים ולאחר מכן להירשם כיהודים במרשם האוכלוסין, ישנם הורים רבים המעדיפים לגייר את ילדיהם בדרך זו ולא באמצעות הגיור הממלכתי.

// פתרון עתים

לאור הביקוש והצורך הגדל בגיורי קטינים, וכדי למנוע יצירת אוכלוסיית "חסרי דת" חדשה במדינת ישראל, ישנו צורך לבחון מחדש האם ניתן לאמץ דרכי פסיקה מקילות יותר בבית הדין לגיור קטינים. דעות אלו קיימות אפילו בתוך מערך הגיור עצמו. כמו כן, אנו קוראים לרבנות הראשית לאפשר לבית הדין לגיור קטינים לדון באופן פרטי בכל מקרה ומקרה ולא לדחות על הסף על פי קריטריונים שונים.

// הסוגיה

במדינת ישראל מתגיירים רבים שהתגיירו בבתי דין אורתודוקסים עצמאיים לגיור ומבקשים להירשם לנישואין כדת משה וישראל, דרך הרבנות. כמו כן, ישנם מתגיירים רבים מבתי דין אורתודוקסים בחו"ל, המבקשים לערוך את נישואיהם במדינת ישראל. עם זאת, הרבנות אינה מכירה ברבים מהגיורים ומסרבת לפרסם נהלים גלויים המפרטים את ההליכים הנדרשים לשם הכרה בגיור. משום כך, נבצר ממתגיירים רבים להירשם לנישואין במדינת ישראל.

// רקע

במדינת ישראל מתקיימים הליכי גיור במסגרת בתי דין ממלכתיים מיוחדים לגיור, שפועלים במסגרת אגף הגיור, שעבר בממשלה ה-33 לידי המשרד לשירותי דת. בתחילת דרכם, בתי דין אלו נועדו לאפשר גיור ראוי ונגיש, אך במירוץ השנים התווספו סיבוכים ביורוקרטיים, המקשים על רבים מהמתגיירים. בקושי מיוחד נתקלים כאלה שאינם אזרחים (בני זוג של ישראלים, תיירים ממדינות בהם אין גיור מוכר או שאין גיור כלל ועוד), הנבלמים על ידי תנאי הסף הנוקשים של ועדת חריגים לגיור.

משום כך, קמו במהלך השנים האחרונות מספר בתי דין עצמאיים לגיור, המזוהים עם הזרם האורתודוקסי, שאינם מבחינים בין אזרחים ושאונים אזרחים. בין הרבנים המפעילים בית דין לגיור מסוג זה נמנים חלק מגדולי התורה של דורנו ובהם הרב נסים קרליץ, מחשובי רבני הציבור הליטאי-חרדי, הרב עדין אבן ישראל (שטיינזלץ), מחבר הפירוש לתלמוד הבבלי וחתן "פרס ישראל", והרב ישראל רוזן, ממייסדי מערך הגיור ודיין גיור בעברו.

נוסף על הגיורים הנערכים בשטחה של מדינת ישראל, עוסקים בגיור בתי דין אורתודוקסים רבים בתפוצות ובייחוד בארצות הברית. התמורות בקהילות היהודיות בארה"ב בעשור האחרון הובילו לשינויים במבנה הארגוני של היהדות האורתודוקסית, כך שכיום אין בכל מדינה ומדינה גוף אחד המוסמך לערוך גיורים אלא ריבוי של קהילות וארגונים.

חלק ניכר מבתי הדין בתפוצות, כמו גם כל הגיורים המתבצעים בישראל בבתי דין עצמאיים, אינם מוכרים על ידי הרבנות לצורך נישואין ומעמד אישי. מדיניות זו נובעת פעמים רבות מסיבות פוליטיות וארגוניות, שאינן הלכתיות. כך נוצר מצב בו אדם יכול לעבור הליך גיור הלכתי, בארץ או בחו"ל, אך נבצר ממנו להינשא במדינת ישראל, שכן הרבנות נמנעת מלהכיר בגיורו.

ביולי 2011 פרסם הרב הראשי לישראל הרב שלמה עמאר הנחיה לפיה כאשר מוגשת בקשה לבית דין רבני לאישור גיור או בקשה שעל מנת להידרש לעניינה יש להידרש לשאלת תוקפו של הליך גיור שנערך שלא בחסות ממלכתית, יש להעביר את הבקשה לנשיא בית הדין הרבני.

במאי וביוני 2012 פרסם מנהל בתי הדין הרבניים הנחיות בעניין בקשות לאישור גיור שנעשה שלא בחסות ממלכתית, ולפיהן על המתגייר לפתוח תיק בבית הדין, לשלם אגרה, ולאחר מכן תיקו יועבר לבחינתו של מנהל בתי הדין הרבניים אשר יחליט על אופן הטיפול בו.

במאי 2013 פרסם מבקר המדינה דו"ח על מערך הגיור הממלכתי בישראל ובו הוא ביקר את הכפילות ואי-הבהירות בין תפקידי נשיא בתי הדין הרבניים ומנהל בתי הדין הרבניים בעת ההכרה בגיורים.

למרות בקשות חוזרות ונשנות של 'עתים', ובניגוד להוראות חוק חופש המידע, התשנ"ח-1998, מעולם לא פורסם נוהל המגדיר את אופן הפעולה של הרבנות בעת הכרה בגיור.

בפועל, הכרה בגיור שלא נערך בחסות ממלכתית הפך להליך מורכב ובו רב הנסתר על הנגלה. אין הנחיות ברורות והמתגיירים אינם מודעים לאפשרויות העומדות בפניהם בעודם מבקשים לממש את זכותם להינשא כדת משה וישראל.

// פתרון עתים

על הרבנים הראשיים לפרסם הנחיות מסודרות למתגיירים המבקשים להביא להכרה של הרבנות בגיורם ולהינשא כדת משה וישראל. על הנחיות אלו להתחשב בקהילות השונות והמגוונות, הן בתוך שטחה של מדינת ישראל והן ביהדות התפוצות, במטרה לצמצם ככל הניתן את חוסר הודאות בו מצויים מתגיירים רבים שלא התגיירו בחסות ממלכתית ישראלית. כמו כן, על הרבנות הראשית להימנע מפסילה גורפת של גיורים אשר התבצעו בבתי דין אורתודוקסים עצמאיים, ולאפשר לכלל המתגיירים לפנות לבית הדין הרבני בבקשה לאשר את גיורם לגופו.

// הסוגיה

במהלך השנים טיפלה 'עתים' באלפי פניות הנוגעות להליכי הרישום לנישואין, חלקן מצביעות על חוסר אחידות בביצוע ההליך המנהלי והדרישות ההלכתיות שהזוג נדרש לעבור בבואו להירשם לנישואין. חוסר האחידות יוצר אי וודאות עבור בני הזוג ולעתים אף מוביל לאפליה כלפי אוכלוסיות מסוימות.

// רקע

- הנישואין בין יהודים במדינת ישראל מתקיימים על פי "דין תורה" והליך הרישום נקבע בתקנות ובהוראות לרישום נישואין של הרבנות הראשית לישראל, אשר מחייבות את כל רשמי הנישואין בארץ.
 - יחד עם זאת, בפועל קיימים הבדלים מהותיים בין לשכות הרישום. על עובדה זו הצביע דו"ח מבקר המדינה, שפורסם במאי 2013, לפיו המועצות הדתיות פועלות באופן שונה זו מזו: "יש המקלות עם בני הזוג ויש המחמירות מעבר לנדרש בנהל".
 - שוני זה מתבטא הן בהליך הבירוקראטי אותו נדרשים הזוגות לעבור בלשכה, כגון דרישה להצהרת הורים בזמן הרישום והליך הדרכת כלות (אורכו ותוכנו), והן מבחינת ההגבלות שיש על החתונה עצמה, כגון שוני בזמנים בהם מותר להינשא בהם ואי מתן אישור חד-פעמי לרבנים לערוך חופות על-ידי רשם הנישואין המקומי.
 - נוסף על כך, ישנן לשכות אשר מפלות מתגיירים ועולים, באופן המנוגד לנהלים, ודורשות מהם לעבור הליכי רישום נוספים (לדוגמה: פגישה מקדימה עם רב לבחינה אודות יהדותם).
 - אי אחידות זו גורמת לבלבול בקרב הנרשמים ולתחושת חוסר שוויון בין הנרשמים במועצות הדתיות השונות ואף עולה לכדי אפליה ופגיעה בזכות להירשם לנישואין.
- ישנה חשיבות לכך שהליך הרישום הממלכתי יתנהל לפי כללים אחידים, הן כביטוי לעקרון השוויון של כלל האזרחים והן למען תקינות ההליך המנהלי. על הרבנות לפעול לקביעת נורמות מנהליות והלכתיות אחידות, תוך הקפדה על הליכי רישום הוגנים ושוויוניים עבור כלל הנרשמים לנישואין.

// פתרון עתים

// הסוגיה

כחלק מהליכי הרישום לנישואין, אלפי אזרחים, ובעיקר יוצאי ברית המועצות ומזרח אירופה, נאלצים להתמודד עם הליכי בירור יהדות המתקיימים בבתי הדין הרבניים. הרבנות הראשית ובתי הדין כמעט ואינם מעניקים סיוע לעולים הנאלצים להוכיח את יהדותם רגע לפני חתונתם, והעולים, שעלו לארץ כיהודים, נסמכים במקרה הטוב על פעילותם של ארגונים ועמותות המסייעים להם לממש את זכותם להינשא כדת משה וישראל.

// רקע

- המהפכה הבולשביקית בשנת 1917 הביאה עימה תקופה של למעלה מ-70 שנה של איסור על קיומה של המסורת היהודית בקרב יהודים שחיו בשטחה של ברית המועצות, כמו גם לאנטישמיות חריפה, הן ברמה הממשלתית והן ברמה האזרחית.
- מציאות זו מנעה מרוב יהודי ברית המועצות את העברת המסורת מדור לדור ואף גרמה ליהודים רבים להשכיח ולהסתיר את יהדותם באופן יזום. כמו כן, ברוב המקומות בברית המועצות לא הייתה קיימת אפשרות של נישואין כדת משה וישראל, לכן רובם התחתנו באופן אזרחי.
- זכר ליהדותם נותר רק ברישום הלאום כ-"יהודי" על ידי פקידים סובייטיים בתעודת הלידה ולעתים במספר מועט של מסמכים נוספים. העדר מסמכים ועדויות ליהדותם יוצר עבור אותם עולים קשיים רבים.
- קיימות מגבלות רבות החלות על אדם הנאלץ לברר את יהדותו. אל הקושי מתלווה העובדה שבמקרים רבים לא מתירים חוקרי היהדות לבעלי הדין להסתייע במלווים בעת הבירור, אף אם הם חפצים בכך ומבקשים ייצוג וסיוע בהתנהלות מול חוקר היהדות.
- הליכי הבירור מוסדרים בנהלים משנת 2010, אך אלה נוגעים לשאלות המינהליות ולא לאופן ביצוע ההליכים.
- מפניות שהגיעו למרכז הסיוע של 'עתים' עולה כי במהלך חלק מההליכים התייחסו לבעלי הדין כשקרנים וזייפני מסמכים, דבר שגרם לכך שהם הרגישו מאוימים, מואשמים ותחת חקירה אודות זהותם.
- בניגוד לנהלים, בתי הדין אינם מקפידים על רישום פרוטוקולים ועל מסירת "ממצאי" הבירור לבעלי הדין, ובכך מגבילים למעשה את אפשרותם לערער על ההחלטה.
- כמו כן, כאשר חסרים מסמכים ועדויות, בתי הדין הרבניים ממעטים להשתמש בכלים הלכתיים העומדים לרשותם, לרבות שימוש ב"חזקות" הקיימות בהלכה להכרעה בסוגיות של אישור יהדות. עקב כך, בעלי דין רבים נותרים ללא הכרעה תחת הכותרת "ספק יהודים", כאשר הם וילדיהם אינם רשאים להינשא דרך הרבנות.
- במקרים רבים היחס כלפי בעל הדין הינו משפיל, מבזה וחוזר לצנעת חייהם האישיים מעבר לנדרש. זאת, אף שאילו המבקשים לעבור הליך בירור יהדות הם אותם אזרחים שביקשו להירשם לנישואין כדת משה וישראל והעדיפו להימנע מחלופות לכך.

// פתרון עתים

על הרבנות להקים צוות לטיפול בסוגיית בירורי היהדות למאות אלפי האזרחים שעתידיים לפנות להליך זה בבוא העת. במסגרת זו יש לעגן את זכויותיהם של בעלי הדין בהליכי הבירור, להגדיר את אופן השימוש בכלים מקצועיים והלכתיים במסגרת ההליך וכן לפעול לשיפור היחס כלפי בעלי הדין.

// הסוגיה

במהלך השנים האחרונות התקבלו תלונות על הפניית עולים המבקשים להירשם לנישואין, ובעיקר יוצאי ברית המועצות, לחוקרי יהדות פרטיים לבירור יהדותם. חוקרי יהדות אלו פועלים ללא סמכות, גובים מהנרשמים לנישואין תשלום בניגוד להוראות הדין ונוהגים באופן מפלה, משפיל ופוגעני כלפי ציבור העולים.

// רקע

- במדינת ישראל נדרש כל המבקש להירשם לנישואין כדת משה וישראל להוכיח את יהדותו כתנאי מקדים לרישום.
- אזרחים שהוריהם התחתנו בארץ יכולים להסתפק בהצגת הכתובה או תעודת הנישואין של הוריהם כהוכחה ליהדותם. לעומת זאת, אזרחים רבים, ובראשם עולים (חדשים וותיקים) נדרשים להוכיח את יהדותם בהליך "בירור יהדות" שאמור להתבצע בבית דין רבני אזורי, ללא עלות נוספת. תהליך זה אורך לעתים זמן רב ובמשך כל אותה תקופה קיומה של החתונה מוטל בספק.
- במקרים מסוימים הרב המקומי אינו מסתפק בהפנייה לבית הדין הרבני, הגורם המוסמך לביצוע בירור יהדות, ואף אינו מכיר בפסיקתו, ומעדיף להפנות לחוקר יהדות פרטי. חוקרים אלו מחזיקים לעתים בעמדות הלכתיות מחמירות, שאינן מקובלות על ידי בית הדין הרבני לצורך אישור יהדות.
- הפניות לחוקרי יהדות פרטיים נעשים תוך חריגה מסמכות, פגיעה בכבוד האדם וצנעת הפרט, פגיעה בזכות להינשא והעמסת עלויות על התושבים.
- בספטמבר 2009 יצאה הנחיה מטעם מועצת הרבנות הראשית לישראל על כך שבירור יהדות יערך אך ורק בבית הדין הרבני.
- בניגוד להנחיה, הפניות לחוקרים פרטיים המשיכו להתבצע במספר מועצות דתיות. המקרה החמור ביותר אירע בראשון לציון, שם רב העיר, הרב יהודה וולפא, עשה דין לעצמו והתנה את הרישום לנישואין של מספר בני-זוג בחקירת יהדות בעסק פרטי בשם "עם לבדד".
- ביוני 2011, בעקבות תלונות שהופנו לרבנות הראשית על ידי 'עתים', נשלח מכתב מלשכת הרב הראשי לישראל הרב יונה מצגר לרב יהודה וולפא לפיו "ביה"ד הרבני המוסמכים הבלעדיים לקבוע ולאשר יהדות". עם זאת, במרכז הסיוע של 'עתים' המשיכו להתקבל פניות אודות הפניות לחוקרי יהדות פרטיים בלשכת הרישום בראשון לציון.
- בכדי לעצור תופעה זו, פנתה 'עתים' באוגוסט 2012 לשר המשפטים בדרישה למנות רשם נישואין חלופי עבור תושבי ראשון לציון, הממלא אחר הוראות החוק. בהמשך, העמותה אף נאלצה לעתור לבג"ץ.³
- בשנתיים האחרונות התקבלו במרכז הסיוע של 'עתים' פניות נוספות המצביעות על כך שהפניות לחוקרי יהדות פרטיים עדיין מתבצעות מעת לעת גם בלשכות רישום לנישואין נוספות.

// פתרון עתים

על הרבנות לפעול לביצוע הליכי "בירור יהדות" במסגרת בית הדין הרבני בלבד. יש לנקוט יד קשה ואף להעמיד לדין משמעותי רשמי נישואין שאינם מכירים בסמכותם של בתי הדין הרבניים בישראל ומפנים עולים למבררי יהדות פרטיים, בניגוד להנחיות, ובמידת הצורך לשלול את סמכותם לרשום בני זוג לנישואין ולהעמיד תחתם רשום נישואין חלופי. כמו כן, יש לפרסם הנחיות למתן יחס שוויוני והוגן לעולים, חדשים וישנים, שמבקשים להירשם לנישואין.

// הסוגיה

המועצות הדתיות, האמונות לספק שירותי דת, הפקידו בלניות לתפעול המקוואות. הבלניות מקבלות את ההנחיות שלהן מהמשרד לשירותי דת ומתייעצות עם הרבנות המקומית בשאלות הלכתיות. לאורך השנים התפתחה נורמה לפיה הרבנים מנחים את הבלניות לחקור את הטובלות על הבדיקות שערכו בגופן ומתנות בכך את הטבילה. נשים רבות נפגעות מאותן חקירות, שלרוב נערכות ללא הסכמתן, בעודן עומדות בפני הבלנית עטופות במגבת בלבד. נוהג זה חורג מגבול סמכותן של המועצות הדתיות וגורם לחוסר נוחות ומבוכה בקרב ציבור הנשים הטובלות.

// רקע

- במדינת ישראל נשים רבות מבקשות לטבול במקוואות טהרה, כחלק מקיום מצוות טהרת המשפחה.
- בעוד המועצות הדתיות ממונות על העמדת המקוואות לרשות הנשים הטובלות, מתקבלות תלונות רבות על תחזוקת המקוואות והאופן בו הבלניות, האחראיות על התפקוד השוטף של המקוואות, מונחות על ידי המועצה הדתית לטפל בנשים הטובלות.
- חמורות במיוחד התלונות הנוגעות לחקירת נשים אודות צנעת חייהן האישיים, לרבות שאלות על מועדי הווסת והבדיקות והניקיונות שערכו בגופן, בעודן עומדות חשופות לקראת הטבילה.
- בשנת 2011 עתר מרכז צדק לנשים לבג"ץ בדרישה לאסור על הבלניות לשאול נשים אודות מעמדן האישי. בעקבות העתירה מועצת הרבנות הראשית החליטה כי יאסר על הבלניות לשאול נשים אם הן נשואות ובמקום זאת יתלו במקוואות שלטים המבהירים את גדרי ההלכה החלים על הטבילה.
- ביולי 2013 פנתה עמותת עתים לשר לשירותי דת בבקשה לשמור על צנעת הפרט של הנשים הטובלות גם במסגרת הבדיקות הגופניות הנערכות לקראת הטבילה. זאת לאחר שבלניות רבות תחקרו את הנשים הטובלות אודות הבדיקות שערכו ואף ביקשו לבחון את גופן.
- חקירות אלו, כאשר הן נעשות ללא הסכמה מפורשת ומדעת של האישה הטובלת, משפילות ומבזות אותה ופוגעות בזכותה לכבוד ולפרטיות.
- כמו כן, בדיקות אלו חורגות מסמכותה של המועצה הדתית וחודרות לאוטונומיה ההלכתית של האישה הטובלת, שהיא, ורק היא, רשאית לקבוע את האופן בו היא עורכת את הבדיקות הנדרשות לקראת טבילה.
- יש להעלות לדיון במועצת הרבנות הראשית את הצורך בשיפור השירות הניתן במקוואות, בדגש על שמירה על כבודן ופרטיותן של הטובלות. כמו כן, על הרבנות להכשיר את הבלניות לכבד את צנעת הפרט של הנשים הטובלות, לאפשר להן לטבול על פי מנהג אמותיהן, ולהימנע משאלות אישיות הנוגעות לאוטונומיה האישית של נשים שאינן חפצות בכך.

// פתרון עתים

// הסוגיה

נישואין וגירושין של יהודים בישראל נקבעים על-פי חוקי ההלכה היהודית. בהתאם להלכה הנוהגת כיום בבתי הדין הרבניים בישראל, זוג נשוי יכול להתגרש רק כאשר האיש מעניק לאישה גט מרצונו החופשי והאישה מסכימה לקבלו. נשים מסורבות גט ועגונות נאלצות לעתים קרובות לשלם מחיר יקר בעבור הגט שלהן, ולחכות זמן רב, אפילו שנים, עד קבלתו. רבות נאלצות לוותר על דמי מזונות, רכוש ואחזקת הילדים ואף משלמות סכומי עתק בתשלומי סחיטה על מנת לקבל את הגט. כיום המערכת הרבנית מאפשרת לאיש לנצל את הגט בתור קלף מיקוח, תוך סחטנות כלכלית ונפשית של האישה.

// רקע

- פעמים שהגירושין מסתיימים בהסכם בין הצדדים, פעמים שהאישה מסרבת לקבל את הגט, אך לרוב, כאשר אין הסכמה בין בני הזוג, מסתיימים הנישואים תוך ויתור האישה על זכויות אשר נפסקו לטובתה בבית משפט לענייני משפחה בנושאי מזונות ילדים, משמורת ורכוש. לעיתים מושג הגט רק תוך איומים וסנקציות ולעיתים רק המוות מפריד בין הסרבן לאסירתו.
- בתי הדין הרבניים נוטים להיכנע לסחבת המכוונת אותה נוקט האיש, שאינו מופיע לדיונים ואינו משתף פעולה עם ההליך. במקרים הללו ממעטים בתי הדין להוציא פסקי דין במעמד צד אחד וככלל אינם ממהרים לפסוק חיוב או כפיית גט.
- "השעון הביולוגי" של האישה הוא מרכיב חיוני בדיון, המשפיע מחד על כוח הסחטנות של הבעל ומאידך על הלחץ של האישה להשתחרר מעגינותה, מה שגורם לעליונותו של האיש בהליך הגירושין ולנחיתותה של האישה ומעמדה, בבתי הדין הרבניים.
- יצוין כי יש בכוחם של בתי הדין לחייב את הבעל במתן גט ולנקוט נגדו בסנקציות שונות, כולל מאסר, ואף לבטל את הנישואים במקרים מתאימים. אף על פי כן, עקב שמרנות וחששות הלכתיים, נמנעים הדיינים מנקיטת פתרונות אשר יקצרו את הליך הגירושין וימנעו סחטנות.
- בפועל, מעדיפים בתי הדין למצות את דרך השכנוע, שיכולה להמשך שנים ארוכות ויוצרת פתח לדרישות מופרזות ומובילה ליצירת התופעה של סרבנות גט.
- במציאות בה בתי הדין הרבניים הם המוסד היחיד המורשה מטעם מדינת ישראל לחתן ולגרש יהודים הבאים בברית הנישואים, נשים נותרות ללא כל מענה למצוקתן.

// פתרון עתים

בשיתוף עם ארגון 'מבוי סתום': על הרבנים הראשיים להוביל פתרונות הלכתיים וחוקיים המבקשים לשמור על חירותה של האישה, כדי שלא תהיה נתונה לחסדיו הבלעדיים של האיש בנוגע לסיום הנישואין. יש לעודד הסכמי קדם נישואין למניעת סרבנות גט בעת הרישום לנישואין ולפעול לקידום פתרונות, במסגרת ההלכה, כגון כפיית גט בטענת "מאס על", ביטול קידושין בעילת "מקח טעות", הפקעת קידושין, הגברת השימוש באמצעי כפיית גט, כמו גם דחיית החלטות של ביטולי גיטין ואיום בביטול גיטין ועוד. כל זאת מתוך גישה קשובה למצוקת מסורבות הגט ובהתייעצות עם הארגונים הפועלים בתחום.

// הסוגיה

אחת הסוגיות הכואבות ביותר העומדות לפתחה של הרבנות הראשית היא קבורת נפלים – תינוקות הנפטרים במהלך חודשי ההיריון, במהלך הלידה או במשך שלושים הימים שלאחר מכן. המידע החסר הניתן למשפחות בבית החולים, הלחץ המופעל על ההורים "להמשיך הלאה" והדרתם מן הקבורה ומבית העלמין, מעצימים את המצוקה והכאב הקשים בהם נתונים ההורים, ומקשים על חלק מהם להתמודד עם האובדן ועם החזרה לשגרה.

// רקע

- נתוני הפטירה הנאספים במשרד הבריאות מלמדים כי מעל ל-1,100 עוברים ותינוקות נפטרים במדינת ישראל מדי שנה, מהם כ-600 יהודים הנקברים בקבורה יהודית.
- לפי ההלכה היהודית, עובר או תינוק שנפטר בתוך 30 הימים הראשונים ללידתו אינו נחשב כמי שהגיע למעמד של 'בר קיימא' (בעל יכולת קיום) ולכן מנהגי הקבורה והאבלות לגביו במסורת היהודית שונים. במקרים חריגים יוגדרו כ'נפלים' גם תינוקות שנפטרו לאחר 30 יום, אם נולדו עם מחלה קשה או מום שאינם ברי ריפוי.
- בעבר היתה תמותת תינוקות תופעה נפוצה ביותר, ובמציאות זו ניסו חכמי ההלכה להקל על ההורים האבלים, לפטור אותם מדיני האבלות ולאפשר להם לחזור לחייהם במהירות. עמדה זו אינה מונעת מההורים לנהוג מנהגי אבלות והם רשאים להתאבל בדרך היהודית המקובלת גם על תינוקותיהם הקטנים שנפטרו.
- אף על פי כן, רוב חברות קדישא אינן מאפשרות למשפחות להיות שותפות בהליכי הקבורה. לקברים אין ציון מקום ברור, אין מניחים עליהם מצבה, בדרך כלל המשפחה אינה נוכחת במקום בעת הקבורה ואף אינה מקבלת מידע על מקום הקבורה.
- הורים אבלים המעוניינים לדאוג להסדרי הקבורה בעצמם, להיות נוכחים בשעת הקבורה ולהניח מצבה על קברו של ילדם, צריכים לומר זאת במפורש ולחפש חברת קבורה אשר תסכים לכך, לעתים תוך התעקשות על זכותם זו, מה שמביא הורים רבים לזיכרון מראש על זכותם לקבורה על פי רצונם.
- מרכז הסיוע של עתים מסייע להורים המבקשים להיות מעורבים בקבורת ילדיהם במציאת פתרונות עוקפים אשר יאפשרו זאת, ואולם הסיוע הפרטני אינו מספק.
- לאחר פרסום דו"ח 'עתים' בנושא, חודשה פעילותה של הוועדה הבין-משרדית לבחינת היבטים הנוגעים לאובדן הריון, ובהם נהלי הטיפול, מערך התמיכה בבית החולים וסוגיית הקבורה. הוועדה צפויה לפרסם את מסקנותיה ואת ההנחיות החדשות בשבועות הקרובים.

// פתרון עתים

קבורת נפלים נוגעת בסוגיות הלכתיות ואישיות ופוגשת את המשפחות באחד הרגעים הקשים בחייהם. על הרבנות לסייע למשפחות עם מידע על טקס הקבורה הצפוי והאפשרויות העומדות בפניהן במידה והם מבקשים להיות מעורבים בו. כמו כן, יש לבחון מחדש את ההלכות והמנהגים בעניין קבורת נפלים ולהנחות את עובדי חברות הקדישא להתחשב ברצון המשפחות היכן שניתן.

// הסוגיה

בשנתיים האחרונות עסקו רשויות המדינה בטיפול בסוגיית הדרת הנשים במרחב הציבורי, ובכללה הדרת נשים בחלק מבתי העלמין בישראל. אפליית הנשים באה לידי ביטוי בשלושה אופנים, ובהם: מניעת נשים מלהספיד את קרוביהן, מניעתן "ללכת אחר הנפטר" (כלומר, ללוות את המת אל מקום הקבורה) וכן כפיית הפרדה בין גברים לנשים בשעת ההספדים באמצעות שילוט ומחיצות מסוגים שונים.

// רקע

- הצוות הבין-משרדי למניעת הדרת נשים במרחב הציבורי דן בראשית 2012 בצעדי המשרד לשירותי דת למניעת הדרת נשים בבתי העלמין, והטיל על המשרד לתקן את רישיונות חברות הקדישא והמסמכים הנלווים אליהם באופן שימנע הדרת נשים בטקסי הלוויה או בבית העלמין ויבטיח כי ייערכו מתוך שוויון מלא לנשים.
- חוזר מנכ"ל סופי בנושא זה יצא רק לאחרונה, ביום ו' בשבט התשע"ג, 27 בפברואר 2013, ובו הנחיות מפורטות האוסרות על הפרדה בין גברים לנשים במהלך טקס הלוויה על שלביו השונים ועל אפליית נשים באמירת הפסדים ובהליכה אחר הנפטר.
- יש להדגיש כי ההנחיות מנוסחות באופן המחייב את חברות הקדישא לפעול מלכתחילה באופן שוויוני כלפי נשים, זולת אם הביעה המשפחה את רצונה המפורש לנהוג אחרת, ואף קובע כי התנהגות המנוגדת להנחיות עשויה להוות עילה לנקיטת צעדים כנגד החברה.
- משמעותה של הוראה אחרונה זו מעורפלת ובשטח ממשיכות להתקבל פניות רבות אודות נשים שנתקלות בהדרה בבתי עלמין ברחבי הארץ.

// פתרון עתיים

על הרבנים הראשיים לאפשר לכל יהודי ויהודיה לקיים את טקסי מעגל החיים היהודי, לרבות דיני קבורה ואבלות, על פי אמונתם ומנהגם. יש לתדרך את חברות הקדישא ואת עובדי הרבנות לפעול ברגישות ולאפשר לנשים להיות שותפות בהלוויה של יקיריהן.